

M. E. Verburg, *Koningin Emma, regentes van het koninkrijk* (Baarn: Bosch & Keuning, 1989, 219 blz., f39,50, ISBN 50 246 4720 7).

De vorstenbiografie is wellicht de oudste vorm van geschiedschrijving. Als historiografisch genre blijft zij nuttig voor tijdperken waarin een vorst een duidelijk persoonlijk stempel op het landsbestuur zette. Biografieën van Romeinse en Chinese keizers, Russische tsaren en Engelse, Franse en Spaanse koningen bezitten immers nog steeds informatieve waarde, ook al werpen andere historiografische genres licht op collectieve verschijnselen in staat, samenleving, cultuur en economie. Ook zijn levensbeschrijvingen zinvol van moderne staatslieden die de wereld leidden: presidenten, partij-secretarissen, premiers en hoe zij maar heten mogen. Constitutionele monarchen bevinden zich op dit gebied in een dubbelzinnige positie. Hoewel zij vaak in hoog aanzien staan is hun betekenis als machtsfactor gering. Overheidsbeleid wordt in de constitutionele monarchie immers niet uitgesteld door het staatshoofd. Daarom vallen er nauwelijks interessante politieke biografieën te schrijven van de Nederlandse staatshoofden sinds 1848. Dergelijke studies komen immers al gauw neer op een studie over afgebrokkelde macht, over verzet tegen machtsverlies en over het streven naar het behoud van de resterende macht — als de auteur zich althans beweegt langs de vertrouwde paden van de politieke en institutionele geschiedenis. Om die reden is Verburgs boek over regentes Emma een studie over onmacht.

Toch is Verburgs onderzoekprestatie niet gering. Hij raadpleegde het geheim archief van het Kabinet der koningin en talrijke interessante en informatieve particuliere archieven waaronder ook het Koninklijk Huisarchief. Vooral vanuit de staatsrechtelijke hoek beschouwt hij Emma's ambtsvervulling. Zijn benadering herinnert sterk aan E. van Raaltes *Staatshoofd en ministers*, al toont Verburg meer begrip voor de motieven van de koninklijke functionaris dan zijn bekende voorganger. Verburgs studie is ook in zijn conclusie een vooruitgang bij Van Raalte, omdat hij aantoonde dat Emma bewust streefde naar continuïteit met het bewind van Willem III. Haar regentschap vormde dus geen breuk wat dit betrof; het was meer een verandering van de omgangsvormen dan van de inhoud van de ambtsuitoefening. Daarbij komt nog, zo betoogt Verburg, dat Emma zich voor advies wendde tot de vertrouwde conservatieve of conservatief-liberale adviseurs van Willem III; politieke voormannen uit anti-revolutionaire, radikale, katholieke of socialistische kring kwamen daarvoor niet in aanmerking.

Evenals Van Raalte traceert Verburg de belangrijkste meningsverschillen tussen staatshoofd en ministers; hij lijkt te menen met deze selectie het belangrijkste te zeggen wat er over Emma's regentschap te zeggen valt. In ieder geval lijkt door zijn staatsrechtelijke benadering en selectieve aandacht voor omstreden zaken het koningschap machtspolitiek nog armetieriger dan het was. De regentes zocht immers tijdens de door Verburg beschreven fricties haar kracht in het corrigeren van ministers inzake de vorm van hun stukken, in het jarenlang wrokkend over de incorrecte gang van zaken bij de Kamerontbinding van 1894 en in hooglopende meningsverschillen over nietige punten van beleid als de rangsverhoging van adjudanten van koningin of regentes en de officiersbenoemingen bij de grenadiers en jagers. Hoewel de auteur het niet met zoveel woorden zegt, schetst hij ons een institutie waaraan de teugels van het landsbestuur ontglipt waren. Niets is veelzeggender dan dat Emma zich juist inzake de defensie op details liet gelden. Als het nu nog het onderwijs, de sociale wetgeving, de industrialisatie of de vrouwenemancipatie was geweest...

Het wil niet zeggen dat Verburgs boek geen nuttige informatie oplevert. Hier zij slechts opgemerkt, dat de constitutionele monarchie na haar machtsverlies niet gereduceerd is tot een

staatsrechtelijk curiosum met enige pittoreske prerogatieven, maar ook dan een belangwekkend object van historische studie vormt. Doch om dat te ontdekken moet men de blik wel op een breder gebied richten en het negentiende-eeuwse koningschap beschouwen als een interessant brandpunt van de maatschappelijke behoefte aan een unificerend, nationaal symbool. Als instituut waarop de gevoelens van nationale solidariteit zich gingen richten. Als object ook van nationale mythevorming. In die zin heeft men de laatste jaren het Britse koningschap bestudeerd. En vanuit zo'n deels antropologische en deels mentaliteits-historische benadering zou men ook de Nederlandse monarchie dienen te beschouwen. Speciaal in het geval van Emma wier regentschap vooral een succes was op golflengtes waarvoor staatsrechtelijke antennes ongevoelig zijn. Het valt te hopen dat Verburgs interessante onderzoek in de toekomst in die richting verder zal worden aangevuld.

C. A. Tamse

J. P. Nautz, J. F. E. Bläsing, ed., *Staatliche Intervention und gesellschaftliche Freiheit. Staat und Gesellschaft in den Niederlanden und Deutschland im 20. Jahrhundert* (Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte V; Melsungen: Verlag Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte, 1988, 298 blz, ISBN 3 925523 02 2).

De hier besproken bundel is een neerslag van het symposium van Duitse en Nederlandse historici, dat in 1986 te Utrecht is georganiseerd. Centraal staat de verhouding tussen staatsinterventie enerzijds en maatschappelijke vrijheid anderzijds.

Een eerste thema omvat staatsvorming en federalisme. G. R. Zondergeld analyseert kenmerken van de Nederlandse eenheidsstaat, die na 1813 totstandkomt. Met deze eenheidsstaat zijn de federalistische kenmerken van de oude Republiek nog niet verdwenen. Dit uit zich in Limburg dat, met zijn afwijkend dialect, zijn religieuze peculiariteiten en een ontbrekende historische binding aan de oude Republiek, sterke separatistische strevingen laat zien. Geleidelijk aan echter vindt er een integratie plaats binnen de Nederlandse staat, in het bijzonder na de tweede wereldoorlog. De Friese nationalistische stroming blijft, in tegenstelling tot die in Limburg, beperkt tot kleine minderheden en concentreert zich op behoud van eigen taal en cultuur. Interessant is de behandeling door Zondergeld van fascistische sympathieën onder beide bewegingen. Het fascisme verwerft een zekere aanhang, maar van substantiële invloed is geen sprake.

K. Düwell behandelt het federalisme in Duitsland vanaf de Bismarckiaanse era. Opmerkelijk is de allengs toenemende macht van het centrale staatsapparaat, maar even opvallend is het behoud van een aanmerkelijke autonomie van de afzonderlijke Länder. Die autonomie wordt in het Derde Rijk vernietigd, maar herleeft in de Bondsrepubliek, waar het een opvallende bijdrage levert aan een stabiele politieke orde.

Een tweede studieveld is dat van de staatsinvloed op economisch en sociaal terrein. J. F. E. Bläsing constateert voor Nederland een toename van de staatsrol op sociaal gebied, in het bijzonder na de tweede wereldoorlog. Bläsing spreekt verontwaardigd van de 'ongebreidelde' groei van de sociale sector en van een 'beangstigend' aandeel van de staat in het volksinkomen in de jaren zeventig. De banvloek wordt uitgesproken over de 'staatsplanologen' en de lofropet gestoken op het vrije marktmechanisme. Al met al een fraai staaltje (neo)-liberale visie, dat beter achterwege had kunnen blijven.

Over Duitsland schrijven V. Hentschel en J. P. Nautz. Ze concentreren zich op de republiek van